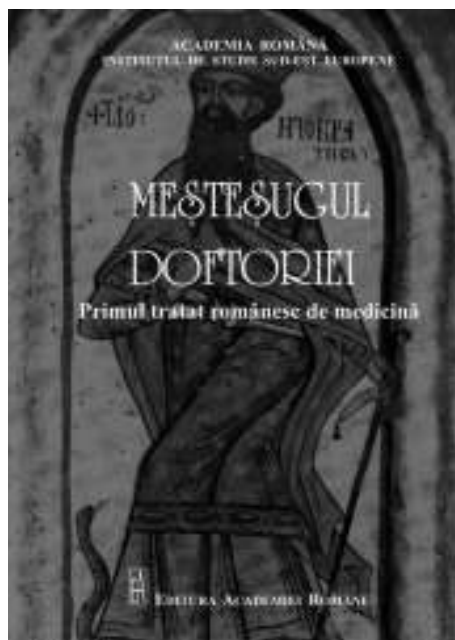

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv: *Meșteșugul doftoriei, Primul tratat românesc de medicină*, Ediția manuscriselor BAR nr. 933 și 4841, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, Editura Academiei Române, București, 2017, 1020p., ISBN 978-973-27-2712-6

CÂTEVA CUVINTE DESPRE IMPORTANȚA FILOSOFICĂ A PRIMULUI TRATAT DE MEDICINĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DRAGOȘ POPESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

La Biblioteca Academiei Române se conservă două manuscrise de dimensiuni impresionante, ms. rom. nr. 933 și ms. rom. nr. 4841, intitulate *Meșteșugul doftoriei* și, respectiv, *Meșteșugul doftoricesc*. Ms. rom. nr. 933 a fost dăruit Academiei Române de D.A. Sturdza (1898), iar ms. rom. nr. 4841 a intrat mai târziu în posesia aceleiași biblioteci (1925) după ce, anterior, îi aparținuse lui Șt. Sihleanu, profesor la Medicină în București. Cunoscute și studiate de mai multă vreme, au fost recent în sfârșit editate, cu multă migală și pricepere, atrăgând rapid atenția publicului interesat de vechile scrieri românești, de istoria medicinei la noi, de cultura românească în general.

Cele două manuscrise reunite într-un singur volum prezintă interes și pentru filosofia românească, cu toate că, desigur, nu erau destinate filosofilor, nici cititorilor

de filosofie ai epocii. Este chiar o chestiune care merită analizată până la detaliu aceea a identificării cât mai exact cu putință a utilizatorilor acestor manuscrise. Lor li se adresează două dedicații (vezi *infra*), editoarea *Meșteșugului doftoriei* opinând că ar fi fost în principal membrii companiei comerciale grecești din Sibiu, orașul în care a fost copiat ms. rom. nr. 933. Iar *autorii* complexului de texte editate sub titlul *Meșteșugul doftoriei* produc surprize încă și mai mari decât prezumtivii *utilizatori*, cum vom vedea imediat.

Meșteșugul doftorii este semnat de Ioan Adam, negustor ardelean, colecționar decenii în șir de literatură medicală și traducător din autori de scrieri medicale. Prelucrare de texte grecești, latinești, germane și maghiare, *Meșteșugul doftorii* este datat în 1760 (an ce ar corespunde, potrivit doamnei Lia Brad Chisacof, editoarea celor două manuscrise, începuturilor redactării lui. Ioan Adam ne spune el însuși că a început să adune cărți de profil din tinerețe: „Această scriere lămuritoare și de întindere mai mare am compus-o din diverse cărți ale doctorilor vechi și ale celor noi în greacă și latină și maghiară pe care le-am citit cu atenție începând să citesc și să scriu din 1724, ocupându-mă când aveam prilejul, când mă întorceam de la târguri și trebuie numele și cărțile tuturor scrierilor de medicină să le pun în ordine separat ca să aflu cei interesați” – *Meșteșugul doftoriei*, Primul tratat românesc de medicină, Ediția manuscriselor BAR nr. 933 și 4841, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 141–142). Analiza grafologică sugerează că la copierea acestui manuscris a mai lucrat încă o persoană.

Meșteșugul doftoricesc, nesemnat, a fost pus în legătură cu doctorul Ștefan Vasile Episcopescu, născut la București, în 1777, a cărui activitate de popularizare a cunoștințelor medicale s-a desfășurat între 1824 și 1846. Dată fiind distanța dintre primul tom și activitatea doctorului, e foarte probabil că Episcopescu nu era redactorul textului, ci, poate, a fost unul dintre posesori. Și acest text a fost copiat de două mâini diferite.

O mare surpriză a produs străduința de a-i identifica pe cei care au contribuit la realizarea acestei transpuneri în limba română. Printre ei se numără, potrivit convingătoare argumentări a Liei Brad Chisacof, însuși Rigas din Velestin (1757–1798), revoluționarul grec care și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Principate și al cărui interes pentru profesiunea medicală este atestat de alte scrieri ale sale (cf. argumentele în favoarea identificării lui Rigas ca unul dintre cei ce au copiat părți ale ms. rom. nr. 933 în *Studiul filologic* al volumului *Meșteșugul doftoriei*, ed. cit., p. 25–29).

Din cele de mai sus (aici sumar reproduse după *Studiul filologic* citat) reiese că reunirea între același coperti a *Meșteșugul doftorii* și a *Meșteșugului doftoricesc* este perfect justificată nu numai de continuitatea lor, ci și de faptul că ne oferă un crâmpel din spectacolul unei munci colective mult mai ample, desfășurată de-a lungul și de-a latul provinciilor unde se vorbea românește și care face ca, cel puțin de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, limba română să dispună de un vocabular

medical suficient de bogat și precis pentru a permite descrierea bolilor și remediilor din toate domeniile medicale. Limba română din cele două manuscrise reunește particularități ale graiurilor din Banat, Ardeal, Moldova, Oltenia, Peninsula Balcanică.

Cele două tomuri consemnează adesea corespondenții termenilor românești din greacă, latină, italiană, turcă, maghiară, arabă, sârbă, ceea ce atestă, pentru noi, că interesul față de chestiunile medicale ale celor care le-au alcătuit și pasiunea colectării de informație utilă se manifestau prin cercetarea unei diversități impresionante de surse. Pentru cei cărora le era destinat tratatul însă, erudiția pare să fi fost un aspect cu totul secundar, echivalenții în limbile pomenite ale termenilor medicali românești fiind de fapt meniți a garanta precizia necesară unui text care ar fi urmat să fie folosit în medii lingvistice diverse și pe teritorii îndepărtate.

Ms. rom. nr. 933 începe în limba greacă, cu un text privind *Istoria medicilor* (Ἱστορία τῶν ἰατρῶν), urmat de o *Predoslovie de laudă către cititorii de obște înțelepți, iubitori de carte, tovarăși și de același neam, aplecați către ascultările firești să primească cu tot sufletul această scriere trimisă cu drag*, în care Ioan Adam declară că lucrarea sa include traducerea cărții *Pax corporis* a lui Francisco Pariz Pápai (1649–1716), medic maghiar pe care l-a cunoscut în vremea anilor de învățătură (mai exact, între 1702 și 1703) la Aiud, unde acesta preda. Un pasaj din această *Predoslovie* ar merita reproduș, căci în el se lămurește convingător intenția celui care a alcătuit manuscrisul: „M-am luptat și m-am străduit timp de mulți ani după puțină mea știință pe care mi-a dăruit-o stăpânul celor bune și a științei celei încercate să-mi ajut aproapele după putere și mai vârtos din dragoste pentru frații iubitori de carte, știind că astfel de cărți nu se găsesc în limba noastră proastă ca să fie spre folosul de obște al cititorilor. În care scopul meu nu este să arăt vreo experiență și cunoștință medicilor cu multă carte și practică ai timpurilor noastre, care cu muncă urmează și mânuiesc meseria și știința meșteșugului lor doftoricesc, nici să scriu pentru ei ca să le fie îndrumare; m-am gândit numai să ajut mai mult pe gospodarii de jos fără învățătură și săraci, care nu pot să alerge departe când se îmbolnăvesc și să-i cheme pe medicii desăvârșiți și mari să-i examineze, mai ales dacă sunt în sate și în locuri depărtate unde mai repede își găsește vindecare și ajutor calul beteag sau boul sau oaia decât omul bolnav” (*Meșteșugul doftoriei*, Primul tratat românesc de medicină, Ediția manuscriselor BAR nr. 933 și 4841, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 139–140). Ultimele rânduri ale *Predosloviei* plasează executarea manuscrisului, atât temporal (aprilie 1760), cât și spațial (Sibiu). Un Tablou general (Πίναξ καθολικὸς), de fapt cuprinsul celor opt cărți (din care ms. rom. nr. 933 cuprinde doar patru, ms. rom. nr. 4841 continuând de la cartea a cincea până la cea de-a opta) succedă *Predosloviei* și este, la rândul lui, urmat de o *Altă precuvântare sfătuitoare pentru frații iubitori de învățătură și de carte*, apoi de *Învățătură pe scurt despre ce este medicina și care sunt ereziile ei după conducători și câte sunt părțile ei și care felurile de doftorii ale celor simple și ale celor compuse după nume și după ordinea alfabetului*, cu care se încheie partea în limba greacă a manuscrisului (de 20 de file).

Partea în limba română debutează cu traducerea Tabloului general al celor opt cărți (f. 20^r). Fiecare carte este închinată patologiei unei părți a corpului omenesc. Astfel: Cartea I, *Care coprinde pentru alesele boale capului*; Cartea II, *Care coprinde boalile mădulărilor capului precum ale ochilor, urechilor, nasului, limbii, dinților gurii, gingiilor, omoșorului și gâtlejului*; Cartea III, *Care coprinde pentru boalele pieptului și pentru cele dintr-însul plămânii și inima*; Cartea IV, *Care coprinde pentru boalele stomahului și ale mațelor*; Cartea V, *Care coprinde pentru patimile dinlăuntru adică pentru boalele ficatului ale splinii și ale altor otroabe*; Cartea VI, *Care coprinde pentru boalele părții fămeiești. Adică pentru osebite neputințe care să întâmplă la muieri*; Cartea VII, *Care coprinde pentru felimea frigurilor*; Cartea VIII, *Care coprinde pentru boalele cele din afară ale trupului*.

Informația este pusă într-o formă care ușurează posibilitatea recunoașterii și utilizării ei, în vederea înțelegerii rapide a naturii bolii și înlăturării prompte (pe cât stă în putere) a suferinței produse de aceasta. Explicațiile fanteziste sunt evitate, preferându-se utilizarea unor termeni tehnici recunoscuți. Ca o precauție în plus, volumul include lista de leacuri în grecește amintită *supra*, dar totodată și lista terapeuților de la care a fost preluată (*Meșteșugul doftoriei*, ed. cit., p. 175–183). Recomandările se fac cu autoritatea unor medici de renume. Iată, spre exemplificare, un leac din secțiunea *Pentru durere de capu din zeurile veninului*, ales la întâmplare din Cartea I a *Meșteșugului doftorii*. După ce arată că: „Această patimă să începe și să naște din toate acelea care afară din fire încălzesc și usucă trupul și mai deosebit capul și înmulțesc veninul cel galben și sunt acestea după cum zice Galinos multe gânduri și grijile, mâniia și răutatea, osteneala munca, îndeletnicirea și silința, privegherea, înfrânarea”, stabilind așadar cauzele bolii prin apel la teoria galenică a umorilor, autorul prezintă „semnile” (simptomele) „aceștii dureri”, trecând apoi la remedii: „Fă dar sirop de βώλες [micșunele, n.n.], νουφάϊαυ [nufăr, n.n.], antidii și de trandafir și amestecând zeama lor, să bea în toate diminețile pe nemâncate, să faci și ζουλάπιον de trandafir și de micșunele fiert cu sămânță de crastaveți, de dovleac (*sters* ori de tigră), de grașiță, rădăcină de andidie și dă cicoare, νουφάϊας și dă lăptuci și prune ζιυζιυφα [zizif, copăcel meridional din fam Rhamnaceae, n.n.]” (*Meșteșugul doftoriei*, Primul tratat românesc de medicină, Ediția manuscriselor BAR nr. 933 și 4841, Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 199, notele noastre în paranteze drepte). Termenul grecesc ζουλάπιον (*zulapium*) este un termen tehnic definit în *Învățătură pe scurt despre ce este medicina...* ca „o băutură îndulcită făcută din zeamă de folos (ζουμί χρήσιμον) și din sirop fără să fiarbă ca apa obișnuită” (*ibidem*, p. 165). O altă explicație, pornind tot de la „veninul cel galben” (= bila galbenă), a apariției „nebuniei rele” (μανία), definită în prealabil și precizată prin cuvinte corespunzătoare în alte limbi (gr. λολάγκα, λύσα etc., lat. *furor*): „Se naște patima aceștiiia când prisosește sânge mult άσηπον și să suie curgând în creieri și acesta uneori să întâmplă bun la crasis și numai pentru căci au prisosit strică capul precum să întâmplă la cei se să imbată. Alteori să întâmpă amestecat cu

venin galben. Iar înțeleptul Galinos zice că să naște mania din zemuri pișcătoare și mai fierbinți precum iaste veninul cel galben sau din călduroasă și rea stare a creierilor. Iar semnele manii sânt acestea: până a să nu nebuni, omul simte mai nainte durere și neputință la capul lui, precum și cel cu podagrie până a nu-l apuca podagria simte mai din vreme durere la picioare, urechile lui țiuiescu și li se pare că audu oareșcare cântece și vede împrejurul ochilor ca oareșce strălucire, preiveghere neconținută și grijă mare au” etc. (*ibidem*, p. 244–245).

Paginile de mai sus furnizează, sperăm, o imagine suficient de clară asupra complexității problemelor ridicate de *Meșteșugul doftoriei*. Strict în cadru filosofic privind volumul, ar merita deslușite nuanțele personalității celui care a realizat selecția materialelor – un om al secolului al XVIII-lea –, dar și ale societății căreia i se propunea bogata informație vehiculată. Ioan Adam nu este doar un negustor român transilvănean cu preocupări intelectuale (poate menite valorificării, așa cum ar fi procedat orice negustor), ci și un familiar al unor lumi foarte diferite: cea balcanică și cea central europeană. O comparație între realizarea negustorului sibian și lucrări contemporane din zona Imperiului otoman, precum și din spațiul habsburgic, ar putea fi instructivă.

